

**KOMPARACE PSYCHOSOCIÁLNÍHO KLIMATU VENKOVSKÉ
MALOTŘÍDKY A MĚSTSKÉ ŠKOLY PRVNÍHO STUPNĚ**

ÚKOL Č. 1 – TEORETICKÝ RÁMEC A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

PSY 704 METODOLOGIE PSYCHOLOGICKÉHO VÝZKUMU

Výzkumný tým:

Mgr. Markéta Pajerová

Miloslava Růžičková

Mgr. Jana Šturmová

Martin Novák

Martin Novotný

Vyučující:

Mgr. et Ing. Jakub Procházka

doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Mgr. Stanislav Ježek, Ph.D.

Datum odevzdání: 19. 10. 2011

Fakulta sociálních studií MU, 2011/2012

Úvod

Škola je poměrně složitá organizace, která zahrnuje množství vztahů na nejrůznějších úrovních. Jsou zde vztahy v rámci učitelského sboru, mezi jednotlivými žáky či skupinami žáků a učiteli, a pochopitelně i mezi žáky samotnými (např. mezi partami apod.) Neměli bychom vynechat ani administrativní pracovníky, údržbáře, školníky či uklízečky. Zvláštní roli pak může hrát vedení školy. Je tedy zjevné, že jde o složitý systém vyžadující jistou ustálenou strukturu, aby mohl fungovat. Ve vztazích je stanovena určitá hierarchie a jednotlivcům či skupinám jsou přiřknuty různé role v rámci této hierarchie. Dále je zjevné, že celý tento systém vztahů je součástí určité komunity. Jde o školu v určité zemi, v určité lokalitě. Lze předpokládat také určitý rozdíl např. mezi školou na vesnici a školou na městském sídlišti. Mnoho úrovní kultury a subkultury tedy může modulovat vztahy ve škole svými národnostními, etnickými či jinými specifiky. Kromě těchto ryze lidských faktorů lze uvažovat také o fyzikálním prostředí a jeho vlivu na vztahy uvnitř organizace.

Všechny tyto faktory mohou ovlivňovat to, co bývá označováno jako psychosociální klima školy. Jde o metaforu převzatou z meteorologie a klimatologie (Mareš 2003b, s. 89), kde označuje trvalé a relativně stabilní charakteristiky počasí v určité geografické oblasti. V kontextu pedagogiky a školní psychologie má pak označovat jakési pozadí, na němž se odehrává veškeré – oficiální i neoficiální – dění ve škole. Tvoří tedy více či méně uvědomované východisko pro předávání formálního i skrytého kurikula. Uvažujeme-li o způsobu, jak charakterizovat prostředí určité školy, je termín školní klima čímsi spíše stálým než proměnlivým a také spíše subjektivním než objektivním (tamtéž, s. 90). Podle Čapka (2010) je školní klima souhrnem „subjektivních hodnocení a sebehodnocení účastníků vzdělávání v dané škole, které se týká všech aspektů vzdělávání. Patří do něho jejich vzájemná komunikace a sociální vztahy, stejně jako jejich vnímání prostředí, prožitky a emoce a další sociální a psychické procesy, které děje v této škole vyvolávají“ (s. 134). Klima školy je tedy jakýmsi odrazem systému vztahů mezi jednotlivci a skupinami v rámci školy, a především hodnot a psaných či nepsaných pravidel, které se v těchto vztazích manifestují. Kromě lidí jej může ovlivňovat např. také fyzikální prostředí. To vše je přitom uchopitelné pouze na základě subjektivních prožitků. Proto je možno zkoumat školní klima z tolika perspektiv a rozsah tohoto pojmu je proto tak široký.

Klima školy je koncept obtížně teoreticky uchopitelný, jeho zkoumání se prolíná napříč mnoha obory a metodologickými přístupy (Mareš 2003b, s. 88). Tomu odpovídá, že badatelé a teoretici nalézají pouze málo shody v tom, co všechno by však mělo být součástí tohoto pojmu. Někdy je řeč pouze o určité kategorii vztahů, jindy o větším spektru vztahů v rámci organizace; někdy se klima diferencuje na nejrůznější roviny od ekologické po kulturní (Mareš 2003a, s. 42). V souvislosti s těmito rovinami se v literatuře objevuje celá řada termínů, které nemají vždy zcela jasný význam.

Ježek (2003, s. 3) dále upozorňuje, že jde o velmi komplexní fenomén, kde lze těžko rozlišovat mezi příčinami a následky. Kausalita zde nefunguje zcela lineárně a spíše je na místě hovořit o složité síti zpětných vazeb, což má za následek, že klima může být popsáno jako značně dynamické. Žádný z mnoha známých modelů školního klimatu přitom není schopen postihnout tuto problematiku v plné šíři a ve všech ohledech. Chceme-li se tedy školním klimatem zabývat, je třeba zúžit zkoumání na ty jevy, které jsou z hlediska daného jevu relevantní (tamtéž s. 24).

Empirický výzkum klimatu školy není v českém prostředí zatím příliš rozsáhlý (Mareš 2003b, s. 96). Zbývá jistě ještě mnoho nepoložených otázek na cestě k porozumění tomu, jaké faktory mají vliv na které aspekty klimatu školy a jaký je naopak jeho vliv na spokojenost (well-being), výkonovou

motivaci, apod. – jak mezi žáky, tak mezi učiteli. Jistě též zbývá položit mnoho otázek týkajících se vztahu klimatu českých škol a života společnosti v širším smyslu.

Cíl studie

Tato studie si klade za cíl prozkoumat souvislost mezi lokalitou školy a specifiky školního klimatu. Konkrétně jde o porovnání klimatu základní malotřídní školy ve venkovském prostředí a klasické školy prvního stupně v centru velkého města (Brno). Klíčovým faktorem, který budeme sledovat je způsob uspořádání vztahů v komunitě a jeho vliv na klima dané školy. Kalhoust a Obst (2002) v této souvislosti konstatují, že „prostředí, v němž žák žije, má na jeho školní výsledky daleko větší vliv než např. to, jaké metody škola používá.“ (s. 165) Život na vesnici je uspořádán tak, že všichni obyvatelé obce se zpravidla navzájem znají a nacházejí se navzájem v několika typech vztahů zároveň. Učitel tedy není jen učitelem, ale zároveň pro většinu žáků figuruje i v mnoha jiných rolích, které nelze vždy jednoznačně oddělit od kontextu výuky. Naproti tomu v městském prostředí jsou jednotliví žáci a učitelé mnohem více izolovaní. Jejich setkávání je určováno primárně a většinou také výhradně pedagogickým kontextem. Předpokládáme, že tento rozdíl bude mít vliv na více faktorů psychosociálního klimatu školy. Prostřednictvím klimatu se může projevit také např. v míře emoční inteligence žáků či projevech šikany. Šikanou přitom rozumíme úmyslnou snahu „získat psychologickou nebo společenskou a hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrašování“ (Fontana, 1997, s. 222).

Výzkumné otázky:

1. Jak se odlišuje školní klima ve venkovské škole od klimatu v městské škole?
2. Existuje rozdíl ve výskytu šikany ve zkoumaných typech škol?
3. Liší se míra emoční inteligence u žáků zkoumaných typů škol?
4. Jaký je rozdíl ve školních výsledcích žáků těchto dvou typů škol?
5. Rodiče žáků ze kterého typu školy více spolupracují se „svými“ školou?
6. Jak se odlišuje spokojenost učitelů v těchto typech škol?

Hypotézy:

1. Školní klima ve venkovské malotřídní škole bude pozitivnější, než školní klima ve velkém městě.
2. V městské škole je vyšší výskyt šikany, než ve škole vesnické.
3. Žáci venkovské školy dosahují lepších výsledků v testu emoční inteligence.
4. Žáci venkovské školy dosahují lepší školní výsledky, než žáci městské školy.
5. Rodiče žáků městské školy méně spolupracují s vedením a učiteli „své“ školy.
6. Učitelé ve venkovské škole vykazují vyšší spokojenost než učitelé ve škole městské.

Literatura:

- Čapek, R. (2010). Třídní klima a školní klima. Praha: Grada.
- Fontana, D. (1999). Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál.

- Ježek, S. (2003c). Možnosti konceptualizace školního klimatu. In: Ježek, s. (Ed.) *Psychosociální klima školy I*. Brno: FSS MU, s. 2-31.
- Kalhous, Z., Obst. (2002). Školní didaktika. Praha: Portál.
- Mareš, J. (2003b). Diagnostika sociálního klimatu školy. In: Ježek, s. (Ed.) *Psychosociální klima školy I*. Brno: FSS MU, s. 32-74.
- Mareš, J. (2003c). Zamyšlení nad pojmem klima školy. In: Ježek, s. (Ed.) *Psychosociální klima školy I*. Brno: FSS MU, s. 87-99.

Dámy a pánové, promiňte, že to tak musím napsat, ale tohle je jedním slovem tragédie. Pojdme si vypsát, co vše je špatně:

1. Na téma, které jste si vybrali, jste nečetli (necitujete) jediný empirický článek. Kvůli tomu jste neměli možnost se podívat, jak se klima zkoumá a jaké výsledky si lze slíbovat. Naopak citujete učebnice a obecné přehledy.

2. Na zvolené téma jste vygenerovali řadu VO a H, ale žádná z nich není nijak zdůvodněna. Předpokládám, že jste si z nich chtěli vybrat jednu. Jak ale vybírat bez argumentů?

3. K té hromadě VO nejde dost dobře dát dohromady stručný a zároveň dostatečně detailní teoretický rámec. Výsledkem jsou ta nejobecnější sdělení o klimatu, která vám neumožňují generovat argumenty požadované v předchozím bodě.

4. Míjíte psychologii. Jediný psycholog, kterého citujete, jsem já, to jenom za to, že jsem napsal, že je to složité. Výzkum bychom měli dělat v rámci své odbornosti. O jaké poznatky se chcete opřít?

5. Z praktické perspektivy je třeba si uvědomit, že hledáte-li rozdíl mezi školami, budete potřebovat vzorek škol. Nemyslím, že by bylo ve vašich silách zjišťovat klima na dejme tomu 20 městských a 20 malotřídních školách, abyste si mohli spočítat aspoň jeden malý t-test.

Jak z toho ven?

1. Zaměřit se na psychologii – chování a prožívání jedince. Třeba jak se různí žáci cítí, chovají v určitém prostředí (třebas klimatu).

2. Na rýsující se VO si najít empirické studie – získáte z nich části relevantní teorie, představu o intervenujících proměnných, možnou podobu výsledků, metody měření....

3. Na základě shromážděného materiálu dopracovat zdůvodnění VO a H (=odpověď na otázku, proč si myslím, že by mi to mělo právě takhle vyjít).

4. Protože společné téma nemáte v tuto chvíli o nic propracovanější než dílčí návrhy, zvážil bych i přechod k některému z nich. Třeba ta poslední 2, reklamy a relaxace, jsou výzkumným prostorem, kde se lze mnoho naučit (tím neříkám, že jsou v jakémkoli smyslu snadná).

SJ

Následují výchozí návrhy jednotlivých členů týmu:

Návrh výzkumu:

Jednou z neřestí nejen české populace je alkohol. Alkohol ovlivňuje kromě jiného mnohé z našich kognitivních funkcí. Jednou z těchto funkcí je i paměť, zejména paměť krátkodobá. Touto problematikou se zabývalo již mnoho studií (viz např. seznam literatury). Pod pojmem alkohol si také každý člověk může představit něco jiného – existuje obrovské množství různých druhů alkoholu.

Předpokladem našeho výzkumu by bylo, že různé druhy alkoholu ovlivňují krátkodobou paměť v různé míře. Pro náš výzkum bychom mohli využít dva nejoblíbenější české alkoholické nápoje – pivo a víno. Zkoumali bychom, který z těchto dvou oblíbených českých nápojů má větší negativní vliv na krátkodobou paměť.

Výzkumný soubor by mohli tvořit vysokoškolští studenti např. humanitních oborů, jedné fakulty či jedné katedry. Výzkumný vzorek bychom rozdělili např. losem, abychom zajistili objektivitu, do tří skupin. Jedna skupina by byla testovaná před a po požití piva, druhá před a po požití vína a třetí kontrolní před a po požití sklenky vody. Experiment by spočíval v tom, kolik slov si člověk zapamatuje během dopředu určeného času ze seznamu náhodných slov, a poté zapíše na papír.

Výzkumná otázka:

Jaký vliv má na krátkodobou paměť požití rozdílného druhu alkoholu?

Hypotéza 1:

Víno bude mít výraznější negativní dopad na krátkodobou paměť.

Hypotéza 2:

Kontrolní skupina bude mít po požití pouze vody lepší výsledky v paměťovém testu než obě skupiny po požití alkoholu.

Seznam literatury:

Parker, Birnbaum & Noble. (1976) Alcohol and Memory: Storage and State Dependency. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, 15, 691-702.

Paul, S. (2006). Alcohol-sensitive GABA receptors and alcohol antagonists. Published online 22 May 2006. doi: 10.1073/pnas.0602862103.

White A (2003). What Happened? Alcohol, Memory Blackouts and the Brain. *Alcohol Research & Health*, 27(2),186-196

Finn, P.R., Justus, A., Mazas, C., and Steinmetz, J.E. (1999). Working memory, executive processes and the effects of alcohol on Go/No-Go learning: testing a model of behavioral regulation and impulsivity. *Psychopharmacology*, 146, 465-472.

Úvod:

Jedním z problémů současné české společnosti jsou lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Na jedné straně je v těchto oblastech zvýšená kriminalita, na straně druhé pak občané zde žijící mají ztížené možnosti společenského uplatnění. Jedním z řešení této situace by bylo pomoci sociálně vyloučeným lidem začlenit se zpět do společnosti. Toto začlenění je však obtížné, když nevíme o co přesně tito lidé opravdu usilují a jaké hodnoty vyznávají. Platí totiž, že „bez poznání a pochopení hodnot přijatých a vyznávaných danou osobností, skupinou [...] kulturou, nejsme schopni pochopit chování a usilování všech těchto sociálních jednotek.“ (Prudký, 2004, s. 9)

Konkrétně ohledně hodnot pak platí, že „jakmile je hodnota zvnitřněna, stává se vědomě nebo nevědomě normou nebo kritériem pro jednání, [...] pro ospravedlnění vlastního i cizího jednání či postojů, pro posuzování sebe a druhých a pro srovnávání sebe s druhými.“ (Dvořáková, 2008, s. 55) Význam hodnotové orientace zdůrazňuje i Horák (1997), který uvádí, že hodnotová orientace je hlavní determinantou chování a jednání člověka. A konkrétně pojem hodnotová orientace „byl vytvořen a má smysl proto, aby přesněji vysvětlil příčiny lidské činnosti, příčiny, proč lidé jednají tak a ne jinak.“ (Horák, 1996, s. 26)

Návrh tématu práce:

Jako téma naší práce proto navrhuji zkoumání hodnotových orientací u sociálně vyloučených osob a jejich srovnání s hodnotovými orientacemi osob bez sociálního vyloučení. Cílem by mělo být lepší pochopení uvažování osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách a také získání zajímavých a zejména prakticky využitelných výsledků.

Výzkumná otázka:

Jak se odlišuje hodnotová orientace u osob v sociálně vyloučených lokalitách od hodnotové orientace většinové populace?

Hypotézy:

H1. Hodnotová orientace lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách se neodlišuje od hodnotové orientace lidí z většinové populace.

H2. Lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách preferují hodnotu rodiny před hodnotou peněz.

H3. Lidé z většinové populace, ve srovnání s lidmi vyloučenými, více preferují hodnotu „dobře vypadat“.

Metoda sběru dat:

Sběr dat by proběhl formou dotazníku, který by byl administrován jednak v menším městě v okolí Brna a pak také v lokalitě Most - Chanov, která je pokládána za jednu z velmi problematických.

Použitá literatura:

DVOŘÁKOVÁ, J. (2007). *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnostních charakteristik a morální identity na řešení a zdůvodnění morálních situací*. Brno: Masarykova univerzita.

HORÁK, J. (1996). *Kapitoly z teorie výchovy. Problematika hodnot a hodnotové orientace. 1. díl.* Liberec: Technická univerzita v Liberci.

HORÁK, J. (1997). *Kapitoly z teorie výchovy. Problematika hodnot a hodnotové orientace. 2. díl.* Liberec: Technická univerzita v Liberci.

PRUDKÝ, L. (2004). *Hodnoty a normy v české společnosti.* Brno: Cerm.

Výchozí studie:

Nisbet, E., and Zelenski, J. (2011). Underestimating Nearby Nature: Affective Forecasting Errors Obscure the Happy Path to Sustainability. *Psychological Science*, 22 (9), 1101-1106.

Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063–1070.

Nisbet a Zelensky zkoumali vliv krátké procházky uzavřeným, resp. vnějším prostředím na emoční naladění a pocit sepětí s přírodou. Sto padesát studentů Carletonské univerzity v Ottawě bylo rozděleno na dvě skupiny, z nichž každá podstoupila přibližně sedmnáctiminutovou procházku. Trasa procházky v jednom případě vedla systémem podzemních chodeb pod univerzitním kampusem, trasa druhé vedla přes městský park poblíž kampusu. Studenti byli dále paralelně rozděleni na dvě skupiny, z nichž jedna měla před procházkou předvídat své emocionální naladění po procházce, a u druhé bylo měřeno emocionální naladění po procházce. V obou případech byla použita upravená verze dotazníku „Positive and Negative Affect Schedule“ (PANAS; Watson, Clark, & Tellegen, 1988). Jde o dva seznamy slov vyjadřujících pozitivní a negativní emoce, k jejichž pociťování se respondent vyjadřuje pomocí pětistupňové Likertovy škály (od *velmi málo nebo vůbec* po *extrémně*). Spolu s dotazníky PANAS studenti vyplňovali dotazník „Inclusion of Nature in Self“ (INS) scale (Schultz, 2002).

Ukázalo se, že studenti, kteří se procházeli přírodou, vykazovali více pozitivních a méně negativních emocí než studenti procházející se podzemím kampusu a také hlubší sepětí s přírodou. Studenti, kteří pouze odhadovali vliv té které procházky na své naladění, však nedoceňovali pozitivní účinek procházky přírodou a naopak přeceňovali pozitivní emoce spjaté s procházkou uzavřeným prostředím.

Návrh:

Navrhuji podobným způsobem zkoumat, zda má na emoční naladění během dne vliv to, jestli člověk se člověk dopravuje do školy/zaměstnání „po svých“ či pomocí MHD. Mohlo by jít např. o rozdíl mezi 10-20 min trvající cestou v MHD a 10-20 min trvající cestou pěšky nebo (možná ještě lépe) na kole. I my bychom mohli využít metodu PANAS (případně také poupravenou pro naše účely). Dotazník by mohl být administrován bezprostředně po příchodu do školy a poté ještě jednou v odpoledních hodinách. Účastníky bychom mohli rekrutovat např. z řad studentů FF a/nebo FSS, případně jiných fakult. Byli by rozděleni na 2 skupiny, z nichž jedna by dostala za úkol dopravovat se (třeba po dobu dvou týdnů) do školy na kole a druhá pomocí MHD. Případně bychom mohli, podobným způsobem jako Nisbet a Zelensky, zkoumat schopnost předvídat účinky aktivního cestování na emoční naladění.

Výzkumná otázka: Odráží se způsob cestování do školy (u studentů fakulty ...) v prožitku pozitivních emocí během daného dne?

Hypotézy: Studenti cestující na kole budou po příjezdu i během dne spokojenější než ti, kdo cestovali v MHD. Rozdíl bude výraznější bezprostředně po příjezdu. Případně: studenti budou podceňovat pozitivní účinek aktivního cestování do školy.

Původní studie: The Development of Children's Eating Habits: The Role of Television Commercials

Autoři: D. Balfour Jeffrey, Ph.D., Robert W. McLellarn, M.A., Daniel T. Fox, Ph.D.

Obsah: S dlouhodobou konzumací sladkých či vysoko-kalorických jídel narůstají u Američanů zdravotní problémy. Jelikož většina reklam zaměřených na jídlo se týká právě těchto rizikových potravin, začalo se zkoumat, jaký vliv má reklama na spotřebitele, konkrétně poté na děti. Mnohé studie zjistily, že děti sledují televizi v průměru 28 hodin týdně a jsou vystaveny zhruba 11 000 reklamám ročně, které jsou zaměřeny na nízko-nutriční a nezdravé potraviny. Na základě těchto reklam poté nezdravá jídla vyžadují a pravidelně konzumují. Na univerzitě v Montaně byly provedeny studie, které zkoumaly vliv reklamy na stravovací návyky dětí. Výsledkem bylo zjištění, že reklamy na nezdravá jídla jsou účinné a děti velmi ovlivňují, kdy větší vliv mají na chlapce. Dále se zjistilo, že reklamy na zdravou výživu nejsou tak účinné a nezvyšují konzumaci zdravých potravin.

Vlastní studie: Studii přeneseme z amerického prostředí na území České republiky. Cílovou skupinou budou děti ve věku 10-16 let, kdy se bude zkoumat, jak je ovlivňují televizní reklamy v otázce stravovacích návyků (McDonald, KFC), a zda na základě shlédnutých reklam častěji konzumují nezdravá jídla. Dále budeme sledovat rozdíly v působení reklamy na chlapce a dívky. Zvolenou metodou bude strukturovaný dotazník, na jehož základě oslovíme v krátkém čase více respondentů, tedy ekonomické hledisko.

Výzkumná otázka: Zda a do jaké míry jsou stravovací návyky dnešní mládeže ovlivňovány televizní reklamou.

Hypotézy:

- 1) Stravovací návyky dnešní mládeže jsou ovlivněny do velké míry televizní (či jakoukoli jinou) reklamou.
- 2) Televizní reklama zvyšuje u dětí konzumaci nezdravých jídel, avšak konzumaci zdravých jídel příliš neovlivňuje.
- 3) Chlapci budou na reklamu s nezdravými jídly reagovat pozitivněji než dívky.

Zdroj:

<http://heb.sagepub.com/content/9/2-3/78.short>

D. Balfour Jeffrey, Robert W. McLellarn, Daniel T. Fox: *Health Educ Behav*, June 1982; vol. 9, 2-3: pp. 78-93.

Návrh výzkumu:

V současné době se hledá a bývá využíváno mimo jiné v pedagogice různých alternativních směrů, které se stávají stále populárnější. Jednou z odnoží těchto směrů je využívání hudby, a to jak na úrovni aktivní či pasivního přijímání.

Předpokladem našeho výzkumu by byl vliv hudby nepozornost – v našem případě dělí mladšího školního věku. V našem výzkumu bychom využili relaxační hudby, která by hrála v pozadí vyprávěného příběhu dětem, které by měly reagovat na určité prvky příběhu. Zkoumali bychom, zda relaxační hudba tvořící kulisu zvyšuje pozornost u dětí mladšího školního věku.

Výzkumný soubor by tvořili žáci prvního stupně základní školy jedné školy. Výzkumný vzorek bychom rozdělili např. losem, abychom zajistili objektivitu, do dvou skupin. Jedné skupině by byl příběh vyprávěn při hudební kulise, druhé skupině bez hudební kulisy, kdy by žáci měli reagovat na určité signály (např. pohádkové postavy či zvířata). Experiment by spočíval v tom, jak by žáci reagovali na tyto signály.

Výzkumná otázka:

Jaký vliv má relaxační hudební kulisa na pozornost dětí mladšího školního věku?

Hypotéza 1:

Hudební kulisa tvořená relaxační hudbou zvyšuje pozornost dětí mladšího školního věku.

Hypotéza 2:

Kontrolní skupina bude méně reagovat na signály v příběhu.

Seznam literatury:

Prichard, C., Korczynski, M., & Elmes, M. (2007). Music at work: An introduction. *Group & Organization Management*, 32(1), 4-4-21. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/203375257?accountid=16531>.

Wolfe, D. E., & Noguchi, L. K. (2009). The use of music with young children to improve sustained attention during a vigilance task in the presence of auditory distractions. *Journal of Music Therapy*, 46(1), 69-69-82. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/223556816?accountid=16531>.

Čáp, J., & Mareš, J.(2001). *Psychologie pro učitele*. Praha, Portál.